

Eksperimentalnost v Kosovelovi pozni poeziji ali podtalni pritoki »Krvavečega vrelca«

Ravel Kodrič

Kontovel pri Trstu 94, I-34151 Prosek
ravel.kodric@tin.it

Razprava popravlja prepis Kosovelovega »Krvavečega vrelca«, odkriva njegove časopisne reference in politično ozadje in dokaže, da je pesem nastala 11. februarja 1926. Datacija priča, da ni pesnik nikoli opustil konstruktivizma. Pesem kliče po preučitvi vpliva Ludwiga Rubinerja in Martina Bubra na Kosovelovo zorenje. Psihoanaliza razkriva v Ocvirkovi zmoti »Fabrobikoborska afera« odmev izvirnega razhoda med njim in Kosovelom.

Ključne besede: slovenska poezija / Kosovel, Srečko / eksperimentalna poezija / konstruktivizem

Glavnina pesniškega opusa Srečka Kosovela je njegovim sodobnikom ostala prikrita. Oblika, v kateri se nam je njegova rokopisna zapuščina ohranila, je taka, da le redkokdaj omogoča časovno dovolj natančno razporeditev posameznih pesmi (ZD I₂, 424). Pomagajo nam lahko pri tem bodisi avtorjevi »dnevniški« zapiski (ZD III, 589), bodisi vsebinske reference na tudi sicer izpričano sodobno dogajanje, ki utegnejo zakoličiti vsaj mejnik *post quem* časovnega presledka domnevnega nastanka pesmi, če že ne tudi tistega *ad quem*, onkraj katerega bi naj smeli razumno sklepati, da pesem pač ni mogla več nastati.

Tem bolj je zato videti raziskovalcu večstransko poveden in obetaven primer pesmi, ki ga je mogoče časovno opredeliti s koledarsko natančnostjo. Tak primer je »Krvaveči vrelec« (ZD II, 44). V razpravi utemeljujem trditev, da je pesem nastala na pustni četrtek, 11. februarja 1926: tri mesece in dva tedna pred pesnikovo smrtjo.

Primerjava rokopisa (R III, 138) z zapisom v *Zbranih delih* (ZD, 1976, uredil Anton Ocvirk) in v *Zbranih pesmih* (ZP, 2013, uredila Neža Zajc)

R III, 138	ZD III, 44	ZP, 972
	<p>KRVAVEČI VRELEC</p> <p>Velik pustni korzo v orientalski noči. Mikroorganizmi. Fabrobikoborska afera. Čar mnogoženstva. Zopet nov plesni rekord?</p> <p>Kdo gre v Canosso? Radič? Pašič? Korošec?</p> <p>Krvaveči vrelec blesti kakor rdeči obelisk iz rubina.</p> <p>Sivo nebo mojega srca. Tišina. Tišina.</p> <p>O mrtva je moja sestra, mrtva, mrtva. O moja balkanska sestra, mrtva, mrtva. Sivi aeroplani spuščajo vence! Mrtva. Mrtva.</p>	<p><i>Krvaveči vrelec</i></p> <p>Velik pustni korzo v orientalski noči. Mikroorganizmi. Falsifikatorska afera. Čar mnogoženstva. Zopet nov plesni rekord? Kdo gre v Ženevo? Radič? Pašič? Korošec?</p> <p>Krvaveči vrelec blesti kakor rdeči obelisk iz rubina.</p> <p>Sivo nebo mojega srca. Tišina. Tišina.</p>

Prepis pesmi, kakršen je obveljal v redakciji Antona Ocvirka v *ZD* II, 44 in Neže Zajc v *ZP*, 972, se od rokopisa (R III, 138, 139) razlikuje v nekaterih nezanemarljivih nadrobnostih:

a) Na samem začetku bije v oči uredničina odločitev najnovejšega natisa, da pesem, ki je bila starejšemu vzorniku videti enovita (dasiravno zapisana na dveh nepovezanih osminah pole), razstavi v dve ločeni pesmi:

»Krvaveči vrelca« (ZP, 972) in »O mrtva je moja sestra« (ZP, 894). Ne prvi ne druga nista lastne uredniške odločitve utemeljila. Verodostojnejša je videti Ocvirkova, ker je tudi pod zadnjo kitico na prvi osmini pole črta, ki naj bi jo razmejevala od naslednje. Od obeh rešitev ni nobena v neskladju s smotrom pričujoče razprave, ker se nameravam pri obravnavi omejiti na prve 4 kitice.

b) Takoj zatem velja opozoriti na sila zanimiv Ocvirkov bralni spodrseljaj v 4. verzu: »Fabrobikoborska afera« namesto pravilnega »Falzifikatorska afera«. **Pri njegovih globljih psiholoških vzgibih se nameravam dlje pomuditi v nadaljevanju prispevka.** Navidezni neologizem sem zmotnemu branju iztrgal že v podlistku v 4 nadaljevanjih v goriškem tedniku *Novi glas* (začeni 13. septembra 2012, letnik 17, št. 33, str. 8). Popravek je sicer obveljal v najnovejši knjižni izdaji Kosovelovih *Zbranih pesmi* (2013), le da z urednično – izvorniku nezvesto pa tudi pravopisno neutemeljeno – filološko hiperkorekcijo zvenečega »ž« v nezveneči »š« (»Falsifikatorska«). V ostalem pa se »novi« natis ne razlikuje od Ocvirkovega, če izvzamemo:

c) nemarno zlepitev prvih dveh kitic in – kot uročno! ...

d) novi, že kar neverjetni bralni spodrseljaj: urednica je pesnikovo porogljivo retorično vprašanje »**Kdo gre v Canosso?**« (rokopis pravzaprav narekuje ali pa vsaj dopušča tudi branje delno poslovenjene različice »Kanosso«) spremenila kar v »Kdo gre v Ženevo?« in tako – za Ocvirkom – še sama spustila pred sodobnega bralca zastor, ki mu brani pot do razumevanja pesnikovega sporočila;

e) rokopis ne pozna ločil (pik) na koncu 2., 3., 4. in 5. verza;

f) pridevniku »**Veliki**« v incipitu pesmi sta oba urednika odščipnila dolečniško končnico »-i« in verz prikrajšala za vstopni daktil;

g) v 2. verzu je avtor zapisal »**orijentalski**«, prepisovalca pa sta ga pravopisno posodobila v »orientalski«, s tem pa vnesla negotovost v število zlogov in značaj prve stopice z ozirom na to, ali naj se samoglasnika /ie/ izgovarjata kot diftong ali pa naj ju pri izgovoru loči diereza; če se bralec odloči za diftong, prikrajša stih za zlog, za vstopni daktil in s tem za soernost s predhodnim verzom.

h) V 13. verzu sta prepisovalca izvornemu »**rudečič**« odškrnila prvi samoglasnik, verz tako skrajšala za en zlog in ga prikrajšala za vstopni daktil. Povrh tega pa sta pesem prikrajšala glasovnega odzvanjanja (»**rudečič**« ↔ »**rubina**«) med 13. in 14. verzom in s tem dodatnega poudarka na barvni ubranosti obeh pojmov.

i) K branju prepisa »**nebo**« v 15. verzu bi kazalo pritegniti strokovnega grafologa, ker ga dve zgornji zanki v besedi postavljata v dvom; res pa je hkrati, da zanki prav tako ne potrjujeta morebitnega alternativnega branja »**srebro**«. Ponujam ga zgolj v tehtanje zavoljo zapeljivosti aliteracijskega

učinka »Sivo srebro ... srca« kot ječeče sikajočega izraza tesnobe kljubovanja ter zavoljo kontrastno-analognega vzporejanja z »rudečim obeliskom iz rubina«. V začetni »S« skorajda ne gre dvomiti. Pa vendar: avtor je kitice, z izjemo prvih dveh, med sabo ločil z vodoravno črto (ZD II, 598). Le tu pa črto prekinja presledek. Je morda njen levi odlomek le nekoliko poudarjeno zapisana strešica? Je črko pod njo mogoče prebrati kot »Z«? Je pesnik morda mislil: »Živo srebro / mojega srca«?

j) Zastavlja se tudi vprašanje, ali ni morda avtorja v 6. verzu prisilila v novo vrsto – v 7. verz – zgolj stiska s prostorom? O utemeljenosti dvoma podrobneje pozneje.

Po sledeh »pomankljive interpunkcije«

Kljub temu da Anton Ocvirk v komentarju k pesmi tipa v pravo smer, ko ugotavlja (ZD II, 598), da je prva kitica sestavljena »po tehniki lepljenk in kratkih dnevnih novic, posnetih iz časopisov, a razvrščenih po pesmi v neredu, da vzbujajo v nas vtis pisane zmede tedanjega časa z ironičnimi prebliski«, se do resnice vendarle ni mogel dotipati, ker je avtorju s sumljivo vnemo prenačljeno pripisal nered in pesmi poočital »pomankljivo interpunkcijo«. Zato pa se je – zmotno, kot nameravam dokazati – odločil, da jo s pikami sam(-ovoljno) dopolni v skladu s splošno a neposrečeno uredniško smernico o »modernizaciji besedila [...] na pravopisnem področju«, ki si jo je naložil (ZD I₂, 421).

Ravno odsotnost ločil – namreč pik iz točke b), vendar s pomenljivo izjemo vprašaja na koncu prve kitice oz. 7. verza! – pa je mene nagnila k drugačni podmeni. Z urednikom vred sem tudi sam zavrnil možnost, da gre za dadaistično metodo poljubnega izrezovanja in naključnega žrebanja drobnih časopisnih izrezkov, kakršno je mladim pesnikom priporočal Tristan Tzara, Anton Ocvirk pa jo je zgolj v vednost dobesedno navedel (ZD II, 591) v komentarju h »KONS : Z«. Pač pa me je odsotnost pik na koncu verzov napeljala k domnevi, da gre za doživeto in tankočutno premišljeno odbrane naslove zgolj na videz nepomembnih časopisnih člankov.

Zastavilo se mi je tedaj vprašanje, ali mi vse bogatejši digitalizirani historični korpus slovenskih časopisnih zbirk ne bi utegnil omogočiti – s pomočjo računalniških iskalnikov – zaželeno najdbe virov Kosovelovih konstruktivističnih gradnikov prve kitice »Krvavečega vrelca«.

Pri oženju iskalnega polja mi je na samem začetku šla na roko že razvozlana zagonetka »Fabrobikoborske (prav: Falzifikatorske) afere«. S pomočjo spletnih orodij sem zlahka naletel na značilno gostitev zadetkov, nanašajočih se na odmevno mednarodno afero z milijardnimi zneski po-

narejenih francoskih bankovcev, ki je izbruhnila na Madžarskem prve dni januarja 1926. V hipu je namreč razburkala evropske diplomatske vode, ko se je izkazalo, da je šlo za široko zasnovano finančno zaroto, ki so si jo v vrhovih madžarske kraljevine omislili – zoper Francijo, krivko povojne versajske ureditve in trianonskega raztelesenja kronovine sv. Štefana – najbolj zagrizeni proti-antantsko naravnani ter habsburško restavratorski in revanšistični nostalgiki s knezom Windischgraetzom, vojaškim škofom Zadravcem, vrhovnim poveljnikom policije Nadossyjem na čelu in jo izpeljali ob strokovnem sodelovanju vrha državnega kartografskega zavoda.

Že prej pa me je drobni – a sam na sebi ne povsem nedolžni – bralni spodrseljaj, ki je zavedel prijateljico in kolegico Jolko Milič pri objavi »Krvavečega vrelca« v prevodni dvojezični antologiji Kosovelovih pesmi (*»ostri ritmi = aspri ritmik«*), da je »pustni korzo« prebrala in prevedla kot »pusti korzo«,¹ opozoril na možnost in potrebo po dodatni zožitvi iskanja na ... pustni čas.

Leta 1926 je pustovanje doseglo vrh na torek, 16. februarja. Odločil sem se, da za začetek vzamem na računalniško rešeto, ki jo ponuja spletna stran Digitalne knjižnice Slovenije, pustni teden, kakor je odmeval v mladoliberalnem dnevniku *Jutro*. Bil je namreč najbolj bran in kakovosten ljubljanski dnevnik. Poleg tega pa mu je Srečko od nekdanj sledil tudi zato, ker je bil pri njem že lep čas zaposlen brat Stano. Sreča se mi je – predrežju – prav kmalu nasmehnila:

že v četrtekovi številki z dne 11. februarja sem namreč naletel na dobesedne reference čisto vseh verzov prve kitice »Krvavečega vrelca«. Kot sem pričakoval, nastopajo v njej v naslovni obliki, namreč brez sklepnih ločil, ki bi ne bila – kot, denimo, pri vprašaju – sporočilno inherentna naslovu.

A preden preidem k njihovemu navajanju in pojasnjevanju, čutim potrebo, da bralca posvarim: z razkritimi referencami si ne domišljam, da ponujam kakršnihkoli bližnjic do razumevanja globin te Kosovelove pozne stvaritve, kvečjemu nekaj koristnega brašna za na pot do njenega čim polnokrvnejšega dojemanja in doživljanja. Teoretsko vedoželjnjejšega bralca naj zato v tem pogledu raje napotim bodisi k intervjuju Sama Kutoša s Slavojem Žižkom z naslovom »Privoliti v radikalno brezno subjektivnosti, to je edina rešitev« bodisi k besedilom Alaina Badiouja, zbranim pod naslovom »Dvajseto sto-

letje«, zlasti k 5. poglavju (»Strast do realnega in montaža dozdevka«) in 8. poglavju (»Anabaza«); k slednjemu tem bolj, ker je avtor v njem premeril lok, ki se v naslovnem stoletju pne med istoimenskima pesmima Saint-Johna Persea (Kosovelu ljubega pesnika, ki je zanj v svojem predkonstruktivističnem obdobju ugotavljal, da »stremi podobno kakor jaz in mi ugaja«²) iz leta 1924 in Paula Celana iz zbirke »Nikogaršnja roža« (1963).

No, zdaj pa kar po vrsti:

Veliki pustni korzo v orijentalški noči ...

Prva dva verza sta iztrgana iz časopisne poudarjene oglaševalske napovedi:

Na samem začetku se velja zamisliti nad dejstvom, da je avtor pesem naslovil ne morda po prvem stihu, pač pa po začetku tretje kitice. Hkrati pa grafološke poteze dajejo slutiti, da je šlo za neposreden zapis brez predhodnega osnutka. Smemo torej sklepati, da je avtor imel v mislih že domišljeno celotno arhitekturo pesniškega izdelka, brž ko se je s svinčnikom dotaknil papirja.

Incipit pesmi same pa bralca s svojo ditirambično razigranostjo spočetka povsem odvrne od nekam srhljivo zagonetne naslovne podobe – »Krvavečega vrelca«.

Njegova časnikarska podloga se v celoti glasi: »Veliki pustni korzo / v orijentalški noči / 14. februarja, v hotelu Union«. Napoved, torej, ene od tedaj najbolj elitnih pustnih prireditev v Ljubljani. Od nekdaj vemo: *Semel in anno licet insanire*. Enkrat letno so norčije dovoljene. Čas velike zmešnjave, ko so vse vloge zamenljive, vsi dozdevki dovoljeni, čas, ko si vsakdo sme privoščiti objest dvornega norca in se – če se mu zljubi – do usodnega torka okronati za vladarja, na pepelnično sredo pa že sodelovati pri sežigu in pokopu pustnega kralja, pri čem drugem kot pri krvavi rihti nad simbolnim poglavarjem. Pradavna usedlina časov, ko je rodovni poglavar že

ob ustoličenju vedel, da bo moral tedaj, ko se bodo nad plemenom, ki se mu je zaupalo, zgrnili najhujši oblaki, prvi stopiti na žrtvenik in z lastno krvjo oteti skupnost pogubne zbeginosti, jo utolažiti in pomiriti strahove in strasti, ki jo grozijo razkrojiti. A pred bralca – tedanjega nič manj kot današnjega – vstajajo ob tej še druge, nemara neposrednejše podobe: razposajeno rajanje na krovu potapljaljoče se ladje sredi razpenjenega oceana. Titanic. Odmev »Tragedije na oceanu«. Zlaganost zabave za maloštevilne sredi stiske in bede mnogih. Pesek v oči. Samoslepilo. *Panem et circenses* – kruha in krvavih predstav v rimskih arenah. A tudi eksotika. »Tisoč in ena noč«. »Cirkus Kludsky«. Orientalizem.

Vendar tudi v primeru, da bi se bilo mlademu pesniku zahotelo pustnih norčij, so mu jih tiste dni preprečevali ...

... Mikroorganizmi ...

Daljši, tehtni poljudnoznanstveni članek pod tem naslovom je podpisal neki »Dr. M.«.

Mikroorganizmi

Pod mikroorganizmi razumemo najmanjše rastlinke in živali, kar jih poznamo. Mikroorganizmi so sposobni povzročiti gnije in vrenje (n. pr. alkoholno vrenje). Nas zanimajo predvsem oni mikroorganizmi, ki zamorejo ogrožati naše zdravje ali celo uničiti našo človeško eksistenco.

Mi imamo mikroorganizme, ki jih ne moremo videti niti z največjim povečanjem pod mikroskopom. Imenujemo jih »ultravizibilne viruse«. V bakterijologiji se porabljajo za preiskavo tudi posebne vrste lijak, ki ne prepuščajo bakterij. Ultravizibilni virusi pa gredo skozi te lijake. Zato imenujemo slednje tudi »filtrirni virusi«. Ker so našli in harvali v stanicah razna telesa, ki jih smatrajo za »obkrožna telesa« nevidnih mikroorganizmov — jih zovejo tudi »Aphanozoa« ali »Chlamydozoa«. V skupini teh nevidnih mikroorganizmov spadajo povzročitelji znanih bolezni, kakor koze, škrlatinke, trahoma, male boginje, pegavice, stekline, nahoda.

Dr. M.

Iz Ocirkovega komentarja k pismu (ZD III/1, 1086), ki ga je Srečku natanko tisti dan (11. 2. 1926) pisala iz Tomaja v Ljubljano sestra Anica (pravzaprav narekovala sestri Tončki, ker je njo revmatični napad ohromil in priklenil na posteljo), zvemo, da je prav tedaj tudi Srečko ležal v bolniški postelji. Samo ugibati smemo, ali ni bila to že predhodnica bolezni, ki je dva tedna pozneje, kmalu po znamenitem umetniškem večeru v delavskem Zagorju (23. 2. 1926), po njem vnovič usekala in ga po krajšem, nepopolnem okrevanju spet zgrabila in usodno stisnila na domači postelji v Tomaju 27. maja 1926.

Nič čudnega tedaj, če je tiste dni tudi mladega bolnika pritegnil zapis o mikroorganizmih, »ki zamorejo ogrožati naše zdravje ali celo uničiti našo človeško eksistenco.«³ Tragični splet vojne, smrti in bolezni je Srečko kljub

šolanju v Ljubljani doživljal med počitnicami doma v neposrednem zaledju soške fronte v času otrokovega najbolj rahločutnega zorenja od 11. do 13. leta starosti. Sami Kosovelovi so učiteljsko stanovanje v šolskem poslopu v Tomaju morali tedaj prepustiti potrebam vojske in se stisniti k sosedom. V zaselku Kosovelje, nedaleč od Srečkovega domačega kraja, je avstro-ogrška vojska v lesenih barakah uredila ogromno poljsko bolnišnico Feldspittal 808, opremljeno z zidano vojaško kapelico.

Današnji bralec pravzaprav osupne ob podatku, da je med prvo svetovno vojno in tik po njej veliko več človeških življenj kot sama vojna vihra požela smrtna kosa tako imenovane španske gripe. Vzdevek »španska« se je bolezni paradoksnoprijel prav zato, ker je v nevtralni Španiji ni bilo mogoče pripisati vojni in je bila zato tam razpoznavnejša. V resnici pa je šlo za svetovno pandemijo ptičje gripe (njen povzročitelj je bil virus H1N1, predhodnik tistega, ki se je razpasel nedavnega leta 2009). Izbruhnila je januarja 1918 in se unesla konec 1920. Najbolj je bila prizadeta populacija čvrstih odraslih mladeničev, ker ji je bila paradoksalno usodna avtoimuna reakcija »čilega« organizma. Epidemiologi računajo, da je pokosila med 50 in 100 milijoni ljudi.

Strokovnjaki danes domnevajo, da španska gripa ni bila brez vzročne zveze z razpotegnjenim epidemičnim valom letargičnega encefalitisa (1919–1926), bolezni, ki jo je tedaj prvi opisal tržaški zdravnik grškega (romunsko-makedonskega) rodu Constantin von Economo (1876–1931). Njegovi simptomi močno spominjajo na bolezenske znake domnevnega vnetja možganske mreže, ki je mladega pesnika spravil v prerani grob.

Toda v pesniškem oziru ne gre spregledati kontrastne protiuteži med pridevnikoma »Veliki« iz 1. verza in »Mikro-« v 3. verzu ne le kot avtorju posebno ljubega poetološkega prijema (gl. pismo Maksi Samsi z dne 11.07.1925, ZD III, 555) pač pa tudi kot prezirljive, obenem ironične in zaničljive oznake za nečimrno jaro gospodo, ki se napravlja na Veliki pustni korzo v elitni hotel Union.

... Falzifikatorska afera ...

... je tedaj že dober mesec nepretrgoma odmevala v slovenskem časopisju, v liberalnem, kajpak, še s kančkom posebne naslade. Tako, denimo, tudi v »naši« številki *Jutra* (11. 2. 1926):

Razvoj preiskave madžarskega komplota

Senzacionalne izjave polkovnika Jankovića. — Falzifikatorji so zasledovali politični prevrat kot maščevanje za izgubo slovenskih pokrajin. — Vloga Arturja Schultzeja.

Odmevno afero sem na kratko že označil. Srečko je kot seizmografsko občutljiv in mrzlično dejaven pričevalec naroda, ki ga je povojna versajska ureditev tako usodno razkosala, razumljivo zastrigel z ušesi ob vsakem šumu, ki bi utegnil naznaniti tektonsko drsenje v temeljih njenih stebrov: rapalskega še zlasti. V Italiji in v Kraljevini SHS je lahko spremljal sicer strogo prepovedani, vendar podtalno razpečevani večjezični 14-dnevnik *La Fédération Balcanique, glasilo žatiranih narodov na Balkanu*. Posest izvoda tega lista je Avgusta Černigoja stala policijskega izгона iz Jugoslavije v Italijo. Na Dunaju ga je pod vodstvom Georgija Dimitrova in Balkanske federacije komunističnih partij sourejal (ob Makedoncu Dimitru Vlahovu in Vladimirju Turok-Popovu, pozneje uglednemu sovjetskemu zgodovinarju, strokovnjaku za srednjo Evropo) Srečkov tržaški prijatelj Vladimir Martelanc. Njegovi prispevki nastopajo v njem v slovenščini in v nemškem prevodu. Pri korekturah in ekspeditu je v šolskem letu 1924-25 po partijski nalogi sodeloval Srečkov prijatelj in sodelavec Bratko Kreft. Na mednarodno politično dogajanje se je Kosovel sprotно odzival pesniško:

- »Ej, hej, / Balkanska federacija« (ZD II, 48) o belem terorju v Grčiji,
- »Sonce jesensko« (ZD II, 490) o sekularizaciji v Turčiji,
- »Tatarbunar« (ZP, 922; ZD III, 773) ob romunskem krvavem zatrtju kmečko-boljševiške vstaje v istoimenskem kraju v južni Besarabiji, današnji Ukrajini, septembra 1924,
- »Pesem št X« (ZD II, 32) in
- »Pogovor v somraku« (ZD II, 38) ob justifikaciji bolgarskih komunistov, osumljenih atentata na sofijsko stolnico,

kot tudi z naglimi zapisi v beležnico: tako, denimo, »**Makedonski proces**« (ZD III, 642) ob milanski sodni obravnavi (oktobra 1925) zoper VMRO-jevskega eksekutorja Dimčeta Štefanova, morilca makedonskega komitskega vojvode in komunističnega zaveznika Petra Čauleva itd.

Hkrati pa Srečko ni mižal pred nevarnostjo, da se utegne posamezno nacionalno gibanje in vprašanje – v primeru falzifikatorske afere pač madžarsko – zlorabiti za oziranje v preteklost ali celo za vračanje v takšno, kakršno je imel tedaj še sam svežo v spominu in ki je delavce in kmete pognala v strelske jarke medsebojnega klanja, njega samega pa komaj dvajsetletnega iztrgala domačemu naročju.

Z jugoslovanskim nacionalizmom, značilnim za narodnjaštvo dobrišnega dela kmečkih, malomeščanskih in meščanskih krogov iz njegovega ožjega tržaškega, goriškega in kraškega okolja ter podprtim po javnih in tajnih organih beograjskih oblasti, se je bil, če mu je sploh kdaj s srcem pripadal, že zgodaj razšel, pravzaprav še preden se je novembra 1923 sploh

podal v trimesečno ponesrečeno uredniško pustolovščino z unitaristično usmerjenim Vidovdnevom (ZD III, 518–520). Že sredi poletja 1923 je prijatelju Pacheinerju potožil, da so jugoslovanski listi »že davno umrli ideji, za katero še mi živimo« (ZD III, 515): namreč ideji Zedinjene Slovenije. Pač pa mu je septembra, brž po uvedbi Gentilejeve šolske reforme, ki je začela postopoma ukinjati slovensko šolstvo v Italiji, zaupal: »Skoro da sem postal utopist in pričakujem «svetovnih potresov» itd, skoro da mi brez te in takih misli ni živeti.« (ZD III, 517)

Zato je odtlej mlademu, k anarhoidnemu svobodnjaštvu in utopizmu nagnjenemu narodnjaku začelo v narodno-političnem pogledu vse bolj ugajati zorenje stališč Komunistične internacionale o nacionalnem vprašanju nasploh, o tistem na Balkanu še posebej. Spoznaval jih je, denimo, leta 1925 – v že izdelani in javno zavezujoči obliki – iz člankov prijatelja Vladimirja Martelanca v že omenjenem glasilu Balkanske federacije komunističnih partij in v domačih *Zapiskih Delavsko-kmetске Maticе*, kot tudi iz kongresnih tez KP Italije o pravici slovenskega naroda do odcepitve od kraljevin Italije in SHS in združitve v lastno neodvisno republiko v okviru Federacije balkanskih narodov, kot sta jih oblikovala zlasti Gramsci in Martelanc, stranka pa jih je zavezujoče sprejela na tajnem Kongresu v Lyonu v Franciji januarja 1926 (Le Tesi, 141).

Toda filozofski nemir Kosovelu ni dal, da bi obtičal zgolj pri politiki. Znano je (dasiravno se podatek najčešče navaja s kančkom zadrege in z anahronim izgovarjanjem na izjave in pesmi iz njegovega zgodnejšega, čustveno narodnjaškega obdobja), da se na prelomu 1925/1926 v njegovih esejističnih in pesniških delih značilno gosti vzklik: »Nacionalizem je laž!« – gl. »Kaj se vznemirjate« (ZD II, 47), »Sferično zrcalo« (ZD II, 31), »Odprite muzej!« (ZD II, 18). Najraje se spregleduje Kosovelova sarkastična trditev: »Višja oblika slovenskega hlapca pa je rodoljub« (ZD III, 14). V osnutku svojih »Refleksij ob koroškem dnevu« **pa Kosovel še današnjega bralca presune z odrezavostjo resnice, ki si ji je naposled drznil pogledati v obraz: »Društvo narodov je laž, kakor je laž narod« (ZD III/1, 801). Le človek je potemtakem resnica v svoji poedini, tragični enkratnosti. Falzifikatorska afera zato ni nekaj pretresljivega ali nezaslišanega. Ne le, da ne izstopa iz vrtiljaka vsakdanjih banalnosti, užitkov in nadlog (pusta, bolezni, spletke, prevar, slepil, erotike, plesa), videti je celo kot os, okrog katere se vrtiljak sveta z narodi vred suče. Falzifikatorska afera je narodova resnica.**

... Čar mnogoženstva ...

Gre za edninsko različico naslova *Jutrovega* podlistka (»Čari mnogoženstva«).

Še preden bi se pomudil pri njegovi vsebini, naj zato izrecno opozorim, da si je avtor le v tem primeru privoščil rahel a pomenljiv odmik od izposojene časninarske podloge: »Čar« namesto »Čari«. In kaj naj bi z njim dosegel? Sintagmi je izmaknil nenaglašen zlog in vstopno stopico spremenil v ... daktil. Tako so si tedaj vsi verzi prve kitice postali v incipitu metrično in ritmično somerni. Je res bil potemtakem Kosovel, kot trdi Ocvirk (*ZD* I₂, 422), pri svojem pesniškem snovanju plen »če hočete, ustvarjalnega orgazma«? Mar res drži, da je njegov opus napisan »kakor v nekakšnem ustvarjalnem deliriju« (prav tam)?

ZD II, 44	R III, 138
Velik pustni korzo - u - u - u - u	Veliki pustni korzo - u u - u - u
v orientalski noči. - u u - u - u	v orijentalski noči - u u - u - u
Mikroorganizmi. - u u - u - u	Mikroorganizmi - u - u - u - u
Fabrobikoborska afera. - u u u - u u - u	Falzifikatorska afera ⁴ - u u - u u - u
Čar mnogoženstva. - u - u - u	Čar mnogoženstva - u - u - u
Zopet nov plesni - u - u - u rekord? u -	Zopet nov plesni rekord? - u u - u u -

Naj ponujeno podmeno podkrepim z razlago. K predlaganemu metričnemu zapisu me nagovarjajo in napeljujejo dognanja smerodajne razprave Borisa A. Novaka s paradoksnim izzivalnim naslovom *Kosovel, velike pesnik in slab verzifikator*. Za pesnika s tržaskega Krasa trdi, da v »**zgodovini slovenske poezije** ni bolj drastičnega primera «krize verza» (Novak, 7). Težišče njegove razprave tiči sicer v Kosovelovem pesništvu iz časa pred njegovimi »avantgardističnimi jezikovnimi eksperimenti«, vendar sodi »ritmotvorna vloga sintakse« ob drugih značilnostih med »osnove njegovega nadaljnega iskanja in raziskovanja« (Novak, 17). Tembolj, smemo pričakovati, ko gre za tehniko lepljenke iz navedkov »**izposojenih montažnih pesemskih gradnikov**. Vpričo njih sili tedaj še odločneje v ospredje »zakonitost [...], da je strukturni vakuum ob razpadu vezane besede treba nadomestiti z drugimi sredstvi: če umolkne rima, spregovori ritem; [...]« (Novak, 12). V našem primeru velja razmisliti, ali ne prevzema vloge strukturne hrbtenične opornice daktilski začetek verzov, ki kitico plemeniti z rahlo vzneseno, svečeniško privzdignjeno intonacijo sibilsko kriptičnega oraklja. Kohezivnost kitice pa po mojem mnenju krepijo še siceršnji notranji »šivi«:

- omenjeni semantični kontrast *Veliki / Mikro* med 1. in 3. verzom;
- semantična asociativnost med *orientalsko nočjo* iz 2. verza in *mногоženstvom* iz 5. verza;
- z izposojjo podedovana metrična identičnost 1. in 2. verza;
- evfonično odzvanjanje med zlitjem nenaglašene samoglasniškega stika v sestavljenki *Mikroorganizmi* v 3. verzju in tistim v sintagmi *Falzifikatorska_afera* v 4. verzju.

Daktilski metrični utrip se nato izproži in pne kot most čez moško izglasje kitice v 1. verz naslednje, a se nenadoma raztrešči in sesuje v rezko odsekano, zadirčno nizanje priimkov - dveh trohejev in sklepnega amfibraha. Iz danega primera sodeč nazadnje kaže, da utegne obveljati Novakova ugotovitev o Kosovelovi »**za slovensko pesniško tradicijo nenavadno pogosti rabi trizložnih stopic**« (Novak, 8) tudi za pesnikova avantgardistična prizadevanja.

A zdaj nazaj spet k vsebini. Podlistek nudi bralcu prevod poglavja iz avtobiografsko prikrojenga potopisnega prvenca Marka Twaina *Roughing in*, objavljenega leta 1872. Nanaša se na srečanje z versko skupnostjo častilcev Mormonove knjige ali – z drugo besedo – s Cerkvijo Jezusa Kristusa svetnikov zadnjih dni ob Velikem jezeru v današnji zvezni državi Utah v ZDA. Med njimi je bilo mnogoženstvo v navadi in v čisljih, malone zapovedano.

O vzgibih, ki so uredniku narekovali objavo, lahko samo ugibamo, a eno drži: bralec klerikalnega *Slovenca* bi na podlistek s tako temo moral najbrž dolgo čakati. Liberalno *Jutro* si je z njim lahko obetalo dvoje muh na en mah: ceneno tržno potezo z žgečkljivo temo ter protiklerikalni poudarek na strpnosti do konfesionalne pestrosti v katoliško malone monolitni Dravski banovini v sicer versko zdaleč pestrejšem jugoslovanskem okviru. A kako se je utegnila tema mnogoženstva dotakniti pesnikove duše? Menim, da po najmanj dveh plateh: osebni, intimnejši in splošnejši, družbeni.

Iz Srečkovih pisem se je mogoče prepričati o členovitosti in slojevitosti njegovega razmerja do ženskih sobesednic. Govore nam o širokem naboru registrov, ki jim je znal streči hkrati. Pnejo se med zdaj udobno, zdaj spet tesnobno ujetostjo v pajčevino nekega »virtualnega« **mногоženstva, iz ka-**tere se bodisi ni znal bodisi ni hotel izmotati. V nekaterih najintimnejših pismih Fanici Obid - Mirjam ne manjka včasih bolestin, včasih razposajeno nagajivih namigov na tovrstna občutja. Kot da bi mu do zbistritve razmerja do ženskega spola branila nikdar povsem zaceljena rana prezgodnje ločitve dvanajstletnega otroka od matere prav v času vnovičnega prebujanja Ojdipovega trikota iz latence na poti do oblikovanja zrele spolnosti.

A vprašanje mnogoženstva je tedaj viselo nad Evropo v razvalinah na način, ki si ga danes težko predstavljamo. Tema je bila pogost predmet časopisnih, zdaj resnejših, zdaj lahkotnejših obravnav. Prav v času, ko je na Turškem val sekularizacije odpravljal tradicionalno mnogoženstvo, je le-to postalo v Evropi pereča tema iz razlogov, ki so lahko na usta privabili kvečjemu grenak nasmeh.

Vojna je pustila za seboj demografsko razdejanje. Smrtna žetev, poškodbe in pohabe so zdesetkale moško populacijo. Če so ženske lahko po sili razmer ob starcih in otrocih na marsikaterem koncu same poprijele, da so nadoknadile odsotnost mladih moških rok, jim niso mogle najti nadomestila na področju reprodukcijske funkcije. Zgovoren je primer, o katerem se je julija 1923 razpisalo svetovno časopisje, od slovenskega pa, denimo, clevelandska *Enakopravnost* ter tržaška lista *Delo*, glasilo KP Italije za Slovence, in *Jadranka*, glasilo *zavednega ženstva*. Navajam iz slednje (letnik 3, št. 10), ker je še sama povzela po prvem.

V čehoslovaški zbornici se je vršila zanimiva debata, ki je pa skoro končala z izgredi. Gdč. Beta Kerpiskova, poslanka v čehoslovaškem parlamentu, je predlagala, da se uvede obvezna bigamija za vse moške v Čehoslovakiji v svrhu, da se hitro nadomesti izguba prebivalstva v svetovni vojni.

Predloga določa, da mora vsak moški imeti dve ženi. Kdor je že oženjen, mora vzeti še eno ženo, kdor je samec, mora vzeti dve ženi. Težka kazen zadene tiste, ki se upro tej dolžnosti.

Kerpiskova je utemeljila svojo predlogo. Rekla je, da je vojna naredila velike vrzeli v prebivalstvu na Čehoslovaškem in zdaj je treba zamašiti te vrzeli. Kako? Enostavno s tem, da se preostanek deklet, o katerih ni upanja, da bi se omožile, ker je premalo moških, porazdeli med že oženjene moške, tako da bo vsak imel po dve ženi.

Poslanci in moški na galeriji so navdušeno pozdravili predlogo in ploskali Kerpiskovi. Ali komaj se je poleglo navdušenje moških, je zagrmelo med ženskami na galeriji, kjer so sedele soproge mnogih poslancev. Žene so začele protestirati proti predlogi.

Kerpiskova je nato zavpila: »Vržite stare coprnice ven!«

To je še bolj razkačilo ženske. Na galeriji je nastal kraval. Mnogi poslanci, katerim je zlezlo srce v hlače pred sprogami, so pričeli napadati predlogo. Nekdo je rekel, da Čehoslovakija ne sme narediti koraka, s katerim bi se osramotila pred vsem svetom.

»Bojazljivci, strahopetci!« jim je odgovorila Kerpiskova.

Predsednik zbornice je suspendiral sejo.

Uredništvo ženskega lista (najbrž kar Marica Gregorčič Stepančič) pa je k zgornjemu pripisalo:

V kolikor se predlog čehoslov. poslanke zdi ideja naprednosti, vendar ne more prikriti nazadnjaštva, kateremu so dandanes podvržene le še Muslimanke.

Dve ženi vsakemu možu, predlaga ona, ne pove pa, kdo bi — ako je mož siromak — preskrboval obilico otrok, ki bi jih predlagateljica hotela postaviti na čehoslovaško zemljo v spolnitev vrzeli, nastalih vsled vojne vihre.

Ravnotako ni baje pomislila, kaj bi se neki dogajalo v taki hiši, kjer bi vsled te turške novotarije prebivale dve ženi druga ob drugi, dve ženi, ki bi baje sedaj s pogledom modrasa, sedaj z namenom hijene opazovale soproga ter ga z glodajočim in skelečim srcem analizirale, kateri izmed obeh je udanejši, ali s katero se več mudi. Mislim, da bi se malokateri Čehoslovak poprijel te svoboščine, ki jo je predlagala gdč. poslanka, ako bi temeljito preudaril svoje stališče. Da je pri Turkinjah to mogoče, sledi iz razloga, da izhajajo njihove poroke kot narodni običaj še iz one dobe, ko so turško ženo še tiščali okovi suženjstva; niso torej še poznale našega dosedanjega zakonskega zadoščenja, v katero zavijamo evropske žene vsaj upanje, da je naš mož le naš in od nobene druge

Poslanka, gospodična Kerpisova, najbrže na vse to ni pomislila in je brez vsakega preudarka zaklicala v parlamentu ono misel, ki jo je pa v srcu kot podjetna starejša gospodična mislila morda drugače, namreč : Vsaki ženi dva moža!«

... Zopet nov plesni rekord? ...

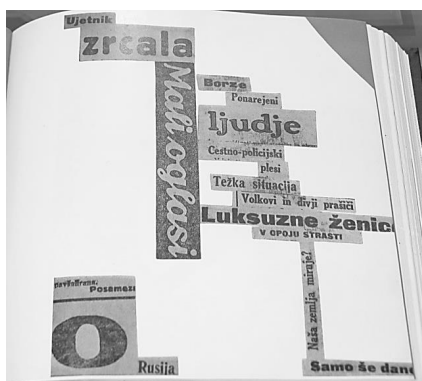
Zopet nov plesni rekord?

Iz Pariza prihaja vest o novem plesnem rekordu: neki gospod Nicolas, ki mu je ples očitno zloji sport, je plesal zdržema polnih pet dni in še nekaj ur čez. Začel je v nedeljo ob 4. popoldne, nehal pa je v petek ob 11.

Ob primerjavi Kosovelovega zapisa s časopisnim virom izposoje postane bralcu pri priči jasno, zakaj sem se v uvodni primerjavi rokopisa z znanima natisoma vprašal, ali ni morda pesnika prisilila v novo vrsto zgolj prostorska stiska. Vprašanje se utegne morda zdeti dlakocepsko, ker je razloček ritmično in intonančno nezaznaven, toda v optičnem pogledu je vendarle razviden in relevanten.

Vest iz Pariza pod tem naslovom je v svoji plehkosti naravnost abotna. »Neki gospod Nicolas« je pobil svoj lastni rekord v plesnem maratonu: preplesal je »polnih pet dni in še nekaj ur čez« in pri tem shujšal za 25 kg in pol. Člankar svetuje »debelušcem in debelušicam«, naj se zgledujejo po njem, da se iznebijo »svoje odvišne tolšče«. **Pesnik pa po eni strani z verzom** vzvratno referira na lahkomiselnost ozračja izhodiščnih dveh verzov in kitico takole krožno sklene ali bolje rečeno z njim vnovič zasučje vrtljak blatne vsakdanjosti v nov krog večnega spovračanja. Človeštvo brezskrbno pleše nad še rahlimi, še ne poleglimi gomilami in se že opoteka nad novimi, sveže izkopanimi jamami. Po drugi strani pa pesnik s to mislijo že podaja roko naslednji kitici in neštetokrat zavoženim jalovim piruetam na beograjskem političnem parketu.

Vsa prva kitica se potemtakem suče na ozadju zavesti prelomnega časa svetovne vojne in političnega prevrata po njej ter še ne izkoreninjenega zla, ki jo je spočelo. Kalejdoskopski odblesek petih utrinkov, zajetih v prvi kitici, se tako razprostira in seva v štiri ločene, a vzajemno napajajoče se razsežnosti: v raven politične aktualnosti in časnikarskih »mašik« **samo-**klicanega »liberalnega« dnevnika, v raven pesnikove kritike resničnosti, ki tiči za pajčolanom časnikarskih senzacij in banalnosti, v raven pesnikove (ne)zavedne tvorne vpreženosti in trpne vpetosti v njih pajčevino in nena zadnje v raven medbesedilnega pritrkavanja med na videz raznorodnimi prebliski, ki ga izziva vsakokratna percepcija poedine(ga) bralke/bralca, ko se prilikuje njenemu/njegovemu intimnemu duševnemu ustroju.

Kdor prvo kitico »Krvavečega vrelca« primerja z enim od Kosovelovih ohranjenih kolažev iz časopisnih izrezkov, tistim namreč, ki ob krepki pokončni opornici z napisom »Mali oglasi«, nad katero plapola sintagma »ujetnik / zrcala«, niza nad pokončnim stebлом z napisom »Naša zemlja miruje?« **v stolpič sledeče tiskarsko raznorodno oblikovane besede in besedne zveze** – »Borze / Ponarejeni / ljudje / Cestno-polijski / plesi / Težka situacija / Volkovi in divji prašiči / Luksuzne ženice / v opoju strasti« –, ne more spregledati sorodnosti v poudarkih na nepristnosti, dozdevkih, lakomnosti, intrigah, sladostrastju, kar vse priča o kompozicijski preudarnosti, ki je daleč od poljubnosti in naključja kakega »ustvarjalnega delirija«.

A pesnik nas že vabi, naj se ozremo v dogajanje v mestu ob sotočju Donave in Save.

... Kdo gre v Canosso?
Radić?
Pašić?
Korošec? ...

Sarkastično ošiljeno retorično vprašanje dreza v živo aktualnost tistih dni. Ta pa je od današnjega bralca tolikanj oddaljena, da mu njena ost težko seže do živega, če si ne osveži zgodovinskega ozadja.

Iti v Canosso pač pomeni toliko kot pokesati se in se pokoriti ali – z drugo besedo – posuti se s pepelom, in to že odtlej, odkar se je leta 1077 moral cesar Henrik IV v ponižni opravi podati v to severnoitalijansko mesto, da bi pokleknil pred papežem Gregorjem VII in si od Svetega očeta izprosil preklic izobčenja, ki ga je bilo doletelo.

Tri osebna imena pa poosebljajo troglavi politični vrh Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Srb Nikola Pašić je bil predsednik vlade, Hrvat Stjepan Radić v njej prosvetni minister, Slovenec Anton Korošec, duhovnik, teolog in večkratni minister, pa vodja slovenskega klerikalnega tabora.

Težko je reči, do koga od njih je Kosovel gojil hujšo zamero. Pašić mu je navsezadnje brez sprenevedanja zvesto poosebljal srbski hegemonizem. Resda nastopa tudi Korošec v Kosovelovi poeziji poimensko le v »Krvavečem vrelcu«, a ob hlapčevstvo in dvoličnost slovenskega političnega vodstva se je v svojih pesmih nič kolikokrat strupeno obregnil: »Ej, hej« (ZD, II, 54); »Kons Ikarus« (ZD II, 79); »Rodovnik« (ZD II, 80) itd. Radić pa, kot da je pesniku pravcati trn v peti, nastopa poleg v tej še kar v dveh drugih pesmih: »Lord Radić« (ZD II, 45) in »Kons : X« (ZD II, 485). V neobjavljenem polemičnem sestavku o nameravani krnitvi slovenske univerze »Na tiho« (ZD III, 75) prosvetnemu ministru Radiću, »hlapcu ve-

likosrbske politike«, brez ovinkov očita »izdajalstvo«, madež na duši, ki je videti, kot da presega golo epizodo, ki je v ministrovih namenih prehodno ogrozila obstoj še niti sedem let ne stare univerze v Ljubljani.

Očitek o izdajstvu se v Kosovelovih očeh po vsej priliki navezuje na Radićevo kratkotrajno zavezništvo s Komunistično internacionalo, ko je sprva, na prelomu 1923/24, na Dunaju s posredovanjem Antonia Gramscija in Dragutina Gustinčiča svojo hrvaško kmečko republikansko stranko pridružil Krestinternu, mednarodni zvezi kmečkih strank, ki je v Moskvi delovala pod okriljem Kominterne. A prav kmalu se je izkazalo, da je šlo zgolj za taktično potezo, ki je Radiću začasno dvignila ceno na domačem političnem tržišču, da je lahko že naslednje leto iz osebnega koristoljubja obrnil hrbet tako zavezništvu s komunisti kakor lastnemu ... republikanstvu in se izprožil naravnost iz jetniške celice v beograjski ministrski fotelj.

V tistih predpuštnih dneh 1926 je Pašićevo vlado zamajala kriza. Stjepan Radić si je – tako rekoč že spet za taktično potegavščino, kot je bilo Kosovelu pri priči jasno – privoščil novo napenjanje hrvaških avtonomističnih mišic z dvojnim namenom: da bi si utrdil prijem nad lastnim političnim zaledjem v vse bolj nezadovoljnih hrvaških kmečkih množicah ter da bi njihovo podporo čim bolj zabarantal v Beogradu. Prve dni februarja 1926 je tako med obiskom Dalmacije in Hercegovine z gromovniškim govorništvom stopnjeval hrvaške avtonomistične zahteve in terjal zamenjavo notranjega ministra iz srbske radikalne stranke Maksimovića. Anton Korošec je Radićevo napenjanje avtonomistične vrvi prisebno izkoristil in v skupščini ročno pristavil slovenski lonček. Slovenski unitaristi niso zamudili prilike, da bi se njuni ... nepopustljivosti v »naši« številki *Jutra* (11. februarja 1926) odkrito in privoščljivo porogali.

Radić na jadrnem umiku ...
Zopet so ubogi novinarji skoraj vsega krivi. — Brez Pašića in Radića nemogoča vlada, brez Radića Hrvati v državi ne sodelujejo.

Prvemu so že v naslovu članka napovedali »Canosso«, češ: »Radić na jadrnem umiku ... / Zopet so ubogi novinarji skoraj vsega krivi«, ker je po burnem enournem pogovoru s Pašićem časnikarjem potožil, »da listi niso poročali resnice o njegovih govorih in da ni bilo potrebno povzročiti razburjenje«.

O drugem pa so v postranski rubriki »*Politične beležke*« zapisali:

Politične beležke

+ **Dr. Koroščekov govor — redka senzacija.** Ponedeljkov dr. Koroščekov govor v Narodni skupščini je bil že zaradi tega senzacija, ker je dr. Korošček po petih letih zopet izpregovoril v parlamentu, kar se je tudi takoj ugotovilo

»Ponedeljkov dr. Koroščekov govor v Narodni skupščini je bil že zaradi tega senzacija, ker je dr. Korošček po petih letih zopet izpregovoril v parlamentu. [...] Klerikalci so res lahko ponosni na senzacijo, ki jo je povzročil dr. Korošček s svojim nepričakovanim pojavom in govorom v skupščini.«

Kosovelu je bilo pri priči jasno, da bosta »v Canosso« pač poromala Hrvat Radić in Slovenec dr. Korošček. Njegovo kitico — »Kdo gre v Canosso? ... ?«, ali z drugo besedo »Kdo pojde ... ?«, »Kdo bo šel ...?« — velja torej brati hkrati kot retorično vprašanje, kot zbadljivko in kot neprezahtevno ... prerokbo. Da se je le-ta že naslednji dan uresničila, pričajo že sami naslovi v Jutru na pustni petek, 12. februarja 1926. Na prvi strani tik pod časopisno glavo stoji zapisano:

Radić vse demantira

V včerajšnji seji Narodne skupščine je Radić med splošnim smehom opozicije dokazoval svojo nedolžnost. — Nezadovoljnost pri radikalih.

Na isti strani spodaj:

Nova diplomatska afera

Radić je kot glavnega krivca svoje dalmatinske ture označil — papeškega nuncija, ki ga obtožuje zlorabe diplomatskega položaja.

Na drugi strani zgoraj levo pa se je na tnalu slovenskih liberalcev znašel domači voditelj večinskega klerikalnega tabora:

Dr. Korošček zopet centralist

Sedaj demantira svoj govor ter izjavlja, da danes ni zanj glavno vprašanje federalizem, avtonomija ali široka samouprava. — Blamirani «Slovenec».

Če je iz prve kitice na dlani, da pesem ni mogla nastati pred 11. februarjem 1926, sledi iz druge enako prepričljivo dognanje, da ni mogla nastati po 11. februarju 1926, ker bi že naslednji dan ost njenega retoričnega vprašanja izzvenela medlo, okrušena, zamudn(išk)a, izpeta. Le 11. februarja se je torej Kosovelu ta porogljiv prezir do domače in hrvaške politike lahko nakopičil v naboj, v vzmet, v napet lok, ki je sprožil pesniško puščico, ki še danes frči in prebada srca in možgane bralcev.

Dovoljen naj mi bo še odskok v bežno a ključno ugotovitev: tako dognana datacija obravnavane pesmi, bržkone ene od poslednjih Kosovelovih stvaritev sploh, potemtakem izpodbija trditev, ki so jo za Bratkom Kreftom povzeli ali iz lastnih neprepričljivih sklepanj izpeljali tudi sodobnejši avtorji, da naj bi se bil pesnik pred smrtjo odvrnil od konstruktivizma. Tudi med njegovim predavanjem v Zagorju in njegovim konstruktivističnim pesništvom torej ne zija nikakršen nazorski razkorak, kvečjemu le tak, ki ga je mogoče pripisati zgolj razločku med specifičnostjo pesniške govorice in programsko poljudnostjo predavateljskega nastopa pred delavskim občinstvom, ker se ji je pesnik, vedoč, da mu socialno ne pripada, skušal z vso obzirnostjo prilagoditi in z njo ustreči tudi usmerjevalnemu nagovarjanju generacijskega in pesniškega vrstnika iz knapovske družine Mileta Klopčiča.

A zdaj spet k pesmi sami: grenka zavest lastne jasnovidnosti, ki veje iz druge kitice, ni mogla pesnika navdati s plehkim zadoščenjem. Svoje občutje – nestrpnost do razmer v družbi (v prvi kitici) in politiki (v drugi kitici) – zato samozavestno preusmeri v kipeče hotenje lastnega pesniško-preroškega ter voditeljsko-požrtvovalnega poslanstva in nehanja.

**...Krvaveči vrelc blesti
kakor rudeči obelisk
iz rubina ...**

Najprej naj v tej zvezi opozorim na dva sicer že objavljena a doslej spregledana, drug drugega potrjujoča vira. V obeh zablesti v posebni luči dragocena kamenina iz nosilne kitice naše pesmi.

Na prvo omembo naletimo kar v pesnikovih *Zbranih delih* (ZD III, 601):

»Vsaka v duši doživljena stvar je iztrgana iz večnosti.

Rubin –

Vesoljna sodba

Jezus pred sodbo 1924«

Na drugi vir pa opozarja Bratko Kreft⁵ v prispevku »Srečko Kosovel in socializem« ob 40. obletnici pesnikove smrti (Primorski dnevnik, Trst, 27. maja 1966):

... Njegova preusmeritev v socializem ni bila nekaj vnanjega ali hipnega, marveč je bila posledica daljšega in globljega procesa v njem, združena s fanatičnim študijem raznovrstne revolucionarne politične in leposlovne literature. Med zadnjo je bila tudi antologija revolucionarne programske lirike »Tovariši človeštva«, ki je izšla v nemščini leta 1919. V podnaslovu je označena kot »**Pesmi za svetovno revolucijo**«. Čeprav ta knjiga ni znana niti tako upoštevana kakor je antologija nemškega literarnega ekspresionizma »**Somrak človeštva**«, ki je izšla istega leta s podnaslovom »Simfonija najmlajšega pesništva«, ni ta antologija o svetovni revoluciji za razumevanje takratne lirike, zlasti pa revolucionarne lirike, nič manj pomembna. Da ni bila v meščanski javnosti tako popularna kakor »Somrak človeštva«, je ravno vzrok njena revolucionarnost.

Avtor antologije *Tovariši človeštva* (*Kameraden der Menschheit / Dichtungen zur Weltrevolution*) je nemški pesnik judovskega porekla Ludwig Rubiner (Berlin, 1881 – Berlin, 1920). Izkazal se je tudi ali še zlasti kot literarni kritik in teoretik ekspresionizma. Leta 1917 je literarno programske eseje, ki so dotlej izšli pretežno v reviji *Die Aktion*,⁶ zbral in uredil v knjigi z naslovom *Der Mensch in der Mitte* kot prispevek h kritični obravnavi vprašanj, ki jih je leto prej sprožil judovski filozof Martin Mordechai Buber (Dunaj, 1878 – Jeruzalem, 1965) s svojim delom *Vom Geist des Judentums*. V Rubinerjevem predgovoru k omenjenemu zborniku naletimo na navedeno besedno zvezo (»das Jüngste Gericht«), ki si jo je Kosovel pribeležil v slovenskem prevodu (»**Vesoljna sodba**«) **zraven avtorjevega »poslovenjenega**« (*Rubin* namesto *Rubiner*) priimka:

»Täglich dröhnt vor uns *das Jüngste Gericht* auf [...] *Das Jüngste Gericht* brüllt hinaus zur Welt mit allen Gigantenchören sternzitternder Wunderposaunen den schrillend hellen Schrei: Entscheidung!« (poudarka v kurzivi R. K.)

S to sintagmo izklicuje avtor temeljno nadčasno obzorje, ki ga imej pesnik pred očmi pri svoji sleherni odločitvi ob prevzemanju odgovornosti pred človeštvom.

V že omenjeno antologijo pa je od svojih pesmi uvrstil tudi sledečo z naslovom »Die Engel«:

»Führer, du stehst klein, *eine zuckende Blutsäule* auf der schmalen Tribüne,
Dein Mund ist eine rund gebogene Armbrust, du wirst schwingend abgeschnellt.«
(poudarek v kurzivi R. K.)

Podoba iz besedne zveze »eine zuckende Blutsäule« v prvem verzu – v slovenskem dobesednem prevodu bi se glasila »**kipeči krvavi steber**« – **neposredno** odzvanja podobi »krvavečega vrelca« in »rudečega obeliska iz rubinaka.

V Kosovelovih »Konstelacijah duha« (*ZD II*, 484) pa dobra poznavalka Rubinerjevega dela Barbara Barnini iz Münchna odkriva v verzih

»[...]»

Moderna: zemlja in sonce \equiv koncentrična

[...]

Stari vek \equiv geocentričen,

človek \equiv egocentričen,

srednji vek \equiv heliocentričen,

človek \equiv teocentričen«

presenetljivo sorodnost z Rubinerjevo evolucijsko mislijo iz sklepnega manifesta »Neuer Beginn« v zborniku *Der Mensch in der Mitte* (prim. elektronsko pismo 15. 10. 2012 avtorju pričujočega prispevka, objavljeno na spletni strani www.rubiner.de pod poglavjem »Aktuelles«):

»Verbrauchte Epochen der Menschheit: Das geozentrische Bewusstsein stellte das Einzelinteresse des Subjekts in die Mitte der Welt. [...] Das heliozentrische Bewusstsein stellte das Aussermenschliche des Objekts in die Mitte der Welt. [...] Anbruch der Neuen Zeit: Das humanozentrische Bewusstsein.«

Pa še nekaj. V tej izrazito filozofski Kosovelovi pesmi se 8. verz glasi:

»Jaz – Ti«

Ich und Du pa je naslov Buberjeve filozofske mojstrovine iz leta 1923. Jo je Kosovel poznal? Vtem ko sem recenzijski izvod razprave že oddal uredništvu *Primerjalne književnosti* v pretres, sem vprašanje mimogrede zastavil v pismu prijatelju in pesniku Miklavžu Komelju. Z odgovorom, ki mi ga je poslal na Kosovelov 110. rojstni dan 18. marca letos, me je osupnil, da sem si komaj opomogel: »Slučajno sem zadnjič v Kosovelovi zapuščini našel zapis, ki to potrjuje (seveda se iz tega ne vidi, ali jo je res bral ali si je samo zapisal podatek o njej). V Kosovelovi zapuščini (NUK, rokopisni oddelek, MS 1385) je v škatli 20 (ovoj 8,25) listek z njegovim zapisom: *Martin Buber / Ich und Du / 1923 / Insel Verlag / im Leipzig*«.

Ludwig Rubiner je bil član nemške komunistične zveze Spartakus Bund. Njena karizmatična voditeljica sta bila Karl Liebknecht in Rosa Luxemburg. Za svoja vzornika ju je štela tudi Ludwigova žena in prezgodnja vdova Frida Abramovna Rubiner, roj. Ichak (1879-1952), članica nemške delegacije na ustanovnem kongresu Komunistične internacionale. Bila je tudi prevajalka iz ruščine v nemščino. Poleg literarnih del je v nemščino prevedla klasike ruske boljševistične misli, med njimi tudi Trockijev knjigo *Literatur und Revolution*⁸ ki sta jo Kosovelu posredovala Bratko Kreft in Ivo Grahor. Slovensko glasilo Komunistične partije Italije *Delo* je objavilo več njenih poljudnoznanstvenih in filozofskih člankov iz časov njenega

delovanja na Dunaju. Mar ne vodi tudi tokrat nit do Vladija Martelanca? V pogosto navajanem pismu Fanici Obid - Mirjam z dne 27. julija 1925, že drugem po »velikem prevratu«, ki ga je pesnik ravnokar doživljal in ga svoji pesniški muzi oznanil v prejšnjem pismu (*ZD III*, 397), ji je Srečko poleg drugega zaupal:

Kljub temu, da sem vedno simpatiziral z levo, nisem mogel razumeti njihove ozkosrčnosti. Danes vidim več: oči se odpirajo tudi njim, ki so bili do zdaj zaprti v teorije. In jaz sem z njimi: Danes sem. Stojim na njihovi strani, čeprav teoretično še daleč ne soglašam. Danes je pač treba, da se fronta deli. Naj se! Ali ste že čitali pisma Rose Luxemburgove iz ječe? Krasna pisma! Jaz Vam jih lahko dam v nemškem originalu.

Ravno liku Karla Liebknechta pa je Rubiner v omenjeni antologiji posvetil več pesmi; nekaj jih je tudi izpod peresa avtorja-urednika samega. Med njimi tista, ki slavi v njem preroškega voditelja-mučenika, ko ga prikljuje »kipečemu krvavemu steburu« ali – po Kosovelovo – »krvavečemu vrelcu« in »rudečemu obelisku iz rubina«.

Skratka: Kosovel – Rubiner. Naloga, ki najbrž terja ločeno poglobljeno obravnavo, ki zdaleč presega namen pričujoče razprave. Teh nekaj namigov pa naj izzveni v spodbudo za vsaj začetni prevajalski podvig, ki bi občudovalcem in raziskovalcem tržaškega pesnika omogočil izčrpnjšo neposredno seznanitev s tem zanesljivim, a doslej zanemarjenim virom njegovega zrelega pesniškega in filozofskega navdiha.

A najbrž je že čas, da se pomudimo pri skrivnih psiholoških tokovih, ki so urednika pesnikove zapuščine zavedle v

bralni spodrseljaj
Fabrobikoborska ↔ Falzifikatorska
(poskus psihoanalitične razvozlave)

O globokih zakonitostih, ki obvladujejo »nehotne« govorne in bralne spodrseljaje, je Sigmund Freud novatorsko razpravljal v zgodnjem delu *Psihopatologija vsakdanjega življenja*. Z brušenjem in dopolnjevanjem ponatisov mu je ostal zvest vse do zrejših let in spoznanj. Nanj se – zlasti še na 5. in 6. poglavje – nameravam opreti pri razčlembi na moč zanimivega spodrseljaja. Za govornimi in bralnimi spodrseljaji odkriva oče psihoanalize istorodne psihološke vzmeti. Vprašal sem se, kakšne urednikove potlačitve so, in ob kakšnih pospešitvenih dejavnikih, privrele v tisti presenetljivi obliki na dan.

Nenavadnost Ocvirkovega lapsusa tiči predvsem v njegovi »ustvarjalnosti«, namreč v dejstvu, da ni obrodil morda kake utečene besedne

zveze, pač pa ustoličil popoln neologizem, čisto skovanko. Pridevnik in besedna zveza »fabrobikoborska afer« izzoveta v vsej podatkovni zbirki »nova beseda iz Slovenije« en sam zadetek, namreč tistega v verz, ki ga je Anton Ocvirk zmotno pripisal Kosovelu. Že sami ti dve dejstvi navajata k domnevi, da so ob vseh »olajševalnih« ali »pospeševalnih« okolnostih bili na delu nadvse čvrsti in trdovratni duševni tokovi.

Pri tem nas ne sme preslepiti mikavna in priročna domneva, da je pri zdrs, odigral zadostno vlogo očitni zunanji olajševalni dejavnik, tudi sicer nesporno zahtevne Kosovelove pisave. Še več: roko na srce, kar priznajmo, da je zapis resnično mogoče prebrati »tudi« kot »Fabrobikoborska«! Grafološki zahtevnosti smemo zato mirne duše pripisati delež, ki ji gre, a le v obliki zunanje, katalitične vloge pri pospešitvi globinske psihološke reakcije.

Vsebinsko tehtnejši pa sta vendarle vprašanji:

a) Kakšne odbojne silnice so bralčevo-urednikovo podzavest odrinile proč od izvirniku zvestega brega »Falzifikatorske afere«;

b) Kakšne privlačne silnice so bralčevo-urednikovo podzavest zvabile k »novatorskem«, »ustvarjalnemu« bregu »Fabrobikoborske afere«.

Ad a) Zagovarjam predpostavko, da je urednikova podzavest pravilno prebrala »Falzifikatorska afer«, a da jo je to zvesto branje zmotilo do te mere, da se ga je prestrašila, se mu uprla in se od njega odvrnila, ker je v njej dramilo čustveno nelagodje in zadrego. Od kod neki?

Ocvirk se je Kosovelove zapuščine lotil vsaj že daljnega leta 1931, ko je za izid pri Tiskovni zadrugi uredil in opremil z uvodom njegove *Izbrane pesmi*. V opombah k povojni *Prvi knjigi* pesnikovih Zbranih del (ZD I₂, 421) pa beremo nekolikanj zavito avtokritično priznanje, da »nista obe predvojni zbirki Kosovelovih poezij, *Pesmi* iz leta 1927 (izpod Gspanovih in Košakovih rok, op. R. K.) in *Izbrane pesmi* iz leta 1931 (iz Ocvirkove delavnice, op. R. K.), kolikor se opirata na objave po Kosovelovi smrti, v nobenem pogledu verodostojni«. Mar nista tedaj Alfonz Gspan in on sam imela pri svojem urednikovanju na voljo pesnikovih rokopisnih izvirnikov? Mogoče res ne vseh? Izjava hočeš nočeš izzveni kot rahlo sprenevedavo izgovarjanje in polovično priznanje s prelaganjem odgovornosti na tuje rame, namreč vsaj na urednike revij, ki so po pesnikovi smrti objavile njegova dela. Toda iz Stanovega pisma staršem iz Ljubljane 1. junija 1926, kmalu po bratovem pogrebu, vemo, da je Srečkovo »ostalino: rokopise, knjige, obleko in perilo« prevzel sam Stano. (Cencič 71) Naslednje Stanotovo pismo z dne 11. junija pa nam razodeva njegovo zagotovilo in namen: »Skrbel bom, da ne bo nobena njegova stran uničena, glede tega bodite brez skrbi; vse bo ostalo kot je, samo gradivo, ki pojde v tisk, bom jaz prepisal in prepisano pregledal ter uredil.« (Cencič 73) Leti morda

Ocvirkov zadržek iz zgodnjih 60. let prej kot nanj samega na Stanotovo samovoljno in filološko ne dovolj skrupulozno posredništvo? Tako ali drugače izdaja Ocvirk s to izjavo neko nelagodje do svojega tedanjega početja. Kot da bi se imel braniti davnega očitka.

In v resnici mu je Ivo Grahor, pesnikov najtesnejši prijatelj v zadnjem letu življenja, že leta 1931, brž po izidu zbirke, v eni od svojih dveh recenzij Ocvirkovega napora pri *Izbranih pesmih*, tisti, ki jo je objavila revija *Modra ptica*⁹, uničujoče poočital: »Njegova redakcija je ostala do skrajnosti subjektivna. Kot celota ni to več knjiga Srečka Kosovela, ampak je nekakšen umotvor usode, ki je nastal v spopadu in borbah dveh različnih osebnosti. Uvod, ki je pisan kot študija o Srečku Kosovelu, je dejansko le borba proti Srečku Kosovelu. Osebnost urednika je Ocvirk krepko podčrtal, podobo nasprotnika pa zabrisal in postavil za motno steklo.« (58–59)

V recenziji, ki mu jo je objavil *Ljubljanski zvon*, pa je Grahor še bolj odsekano pribil: »In tu moramo reči, da je bil njegov trud nepotreben, ker je delo s te strani prepovršno ali pa — navadna potvorba resničnosti.« (50–55)

A po vojni so se časi in vrednote na Slovenskem v marsičem spremenili. Že med vojno se je namreč ime Srečka Kosovela odelo v sij slovenske narodnoosvobodilne ikone. Njegovo ime je, podobno kot sicer Prešernovo in Gregorčičevo, tedaj nosila ena od primorskih partizanskih brigad. Že leta 1944 je med prekomorskimi borci v Italiji nastal pod vodstvom Rada Simonitija zametek pevskega zbora »**Srečko Kosovel**« in ponesel po osvoboditvi sloves slovenskega partizanstva v svet.

Samo ugibamo lahko, iz kakšnih vseh vzgibov se je Anton Ocvirk leta 1945 odločil, da ravno Kosovela uvrsti na vrh prednostne lestvice objave v prestižno zasnovanih Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev. A tudi prvega zvezka *Zbranih del* (1946) se je čez čas skesal, tako da je ves podvig na novo zasnoval in zastavil šele 18 let pozneje (1964), tri leta preden ga je izid francoske zbirke Kosovelovih pesmi (1965) in Šalamunove samozaložniške zbirke *Poker* (1966) tako ali drugače spodbudil k izidu zbirke Kosovelovih konstruktivističnih pesmi pod naslovom *Integrali '26* (1967) in s tem širši javnosti razkril nesluteno bogastvo Kosovelovega poznega pesništva. Zanesljivo vemo le, da je šele leta 1977 presodil, da je delo dokončal. Brez pridržkov smemo reči, da je opravil orjaško nalogo in zaslužno delo. Vendar nam to ne sme braniti, da bi se vprašali, ali ga ni nemara spremljal občutek, da se pri njem obenem odkupuje za nekaj, kar mu je utegnil kdo še vedno šteti v mladeniški greh, in ali se mu pri vsej študioznosti ni iz globine duše ob slabi vesti zastran Grahorjevega očitka o »navadni potvorbi resničnosti« še vedno oglašal nekakšen upor do pre-

pričanj in vrednot, ki jih že tedaj ni delil z nesrečnim pesnikom in jih tudi zdaj ni mogel deliti s tistimi, ki so se na valu vojaškega in političnega zmagooslavja bolj ali manj samovoljno oklicali za varuhe Kosovelove idejne dediščine in pesnikovega spomina.

Oglejmo si zato zdaj njegov bralni spodrseljaj še z brega, na katerem je od lastne podzavesti gnan pristal.

Ad b) Kaj je uredniku izpod gladine zavesti pravzaprav sprožilo govorno dejanje v sicer zmaličeni, pa vendar – tako nam Freud veleva domnevati – ne povsem zabrisani obliki? Kakšna potlačena resnica je privrela na dan v skovanki **»fabrobikoborska«**? **Kakšno pristo, pa čeprav okoliščinam** v danem trenutku neprimerno ali neprilagojeno izdajalsko občutje se mu je tako izvilo iz prsi?

V *Pshipatologiji vsakdanjega življenja* Freud najprej zavrne pri predhodnikih, ki so se ukvarjali s pojavom govornih in bralnih zdrsov, kot preveč udobno in prepovršno tisto razlago, ki jih pripisuje bližnjicam, ki naj bi jih zamenljivosti med izvirnikom in spodrseljajem krčila zgolj fonetična sorodnost. Pač pa se Freud pri razlagi govornih lapsusov navezuje na lastno utemeljevanje oblikovanja ozaveščenih sanjskih podob iz tlečega sanjskega gradiva skozi zgoščanje podzavestnih podob v kompromisne in neredko protislovne ter medsebojno iznakažene in okužene miselne tvorbe.

Če torej uziramo v izrazu **»fabrobikoborska«** sad neke zgostitve pojmov in podob, se kaže potruditi in ga razstaviti, da iz njega izluščimo osnovne miselne sestavine, ki izžarevajo nasploh, in v povezavi s Kosovelom še posebej, neki »rodovitni« asociativni naboj. Prišli bomo do približno takihle poljubno razvrščenih gradnikov:

FABER	FABRIKA	BOREC	BIK	BIKOBOREC	AFERA
KOVAČ	TOVARNA	RAZREDNI BOJ	SLEPA MOČ	KRVNIK	JAVNI SPOR
KALANDER	DELAVCI	AKTIVIST	ENERGIJA	IZZIVALEC	POLEMIKA
DELAVEC	DEL GIBANJE	KOMUNIST	PLODNOST	MAHANJE Z RDEČO KRPO	ŠKANDAL
PROLETAREC	PROLETARIAT	MILITANTNOST	EROS		SPOTIKA
CANKAR	KOMUNIZEM	VOJAK	MOŠKOST	RDEČI PRAPOR	OGORČENOST
HL/APCI	MARKSIZEM	PARTIZAN	ZLATO TELE	KOMUNISTI	ZGRAŽANJE
VULKAN	TVAR	NOVA OBLAST	MALIK	PREKUCUHI	KRAVAL
HEFAJST	MATERIJA	ZAGNANOST	KRIVA VERA	FERNANDO	NERED
ŠEPAVI BOG	MATERIALIZEM	ZALETAVOST	UGRABITEV EVROPE	STRAH ASTURIJE	
POKVEKA	EKONOMIJA	BREZOBZIRNOST			
CIGAN			BORZA	ŠPANIJA	
KLADIVAR			KAPITAL	KRUHA IN IGER	
KOVAŠKA			PLEMENTENJE		

Ponuja se nam skratka prizorišče izrazitega prekrivanja pomenskih polj in podob iz delavskega gibanja in iz tavromahije. Vzporejanje komunizma z bikoborskimi veččinami njegove privržence kajpak ozari v ne ravno prikupni luči. Sporočilo v »Fabrobikoborsko afero« združenjih podob smemo torej s ščepcem predrznosti raztolmačiti nekako takole:

»To bi rad povedal, ko bi smel, a najraje bi se ugriznil v jezik, ker se ne spodobi: naj bo Kosovel še tolik pesnik, v nos mi hodi, da se je pustil zapeljati po družini nasilnih prekucuhov, krivovercev, ki malikujejo nekega šepavega boga, ki mu pravijo znanstveni marksizem in ki oznanja premoč snovi nad duhom, sami pa vihtijo kot nekakšni bikoborci neke rdeče krpe, z njimi mahajo in dražijo, izzivajo postavo in oblast in ji branijo, da bi v miru stregla cilju plemenitenja narodnega bogastva ter hkrati vznemirjajo javnost in vzbujajo med poštenimi ljudmi same afere in splošno ogorčenje.«

Naj se tovrstno razgaljenje duševnega ozadja spodrsjlaja zdi današnjemu bralcu še tako oddaljeno in nemara kar iz trte izvito, se bo pa vendarle moral vanj zamisliti, če bo le prisluhnil naslednjim virom.

Ivo Grahor je v že omenjeni recenziji k Ocvirkovemu delu nad Kosovelovimi *Izbranimi pesmimi* (1931) v reviji *Modra ptica* urednikovo razmerje do pokojnega pesnika takole označil:

»Takrat (namreč 1925, op. R. K.) je nastala literarna tekma med Srečkom Kosovelom in Antonom Ocvirkom. Ta je bil mlajši. Srečko ga je sprejel v svoj krog in ga s pohvalo spodbujal. Oba sta bila doma v poeziji. Pozneje sem spoznal, da je Srečko s svojo mehko naravo Ocvirka odbijal. Od njunega znanja je ostala neljuba motnja. Z Dunaja je Ocvirk v pismu (obj. v *Slovincu*)¹⁰ napadel slovensko mladinsko gibanje in posebno Kosovelov krog, pa Kosovela kot pesnika.«

Tudi v obširnejši in globoki recenziji v *Ljubljanskem zvonu* ni pozabil omeniti tri leta stare zamere:

»Ne morem mu pa odpustiti, da je ohranil to motno razmerje s tako brutalno kretnjo, kakršno je pokazal prvič – že pred leti, ko je pisal o Kosovelu v *Slovincu*.«

Velja si torej ogledati, kaj je Anton Ocvirk, tedaj študent prvega letnika filozofije na Dunaju, ponudil v objavo *Slovincu* / *političnemu listu za slovenski narod*, neuradnemu glasilu slovenskega klerikalnega tabora.

List je 23. februarja 1928 v rubriki »Za duha in srce« objavil Ocvirkovo že januarja z Dunaja odposlano pismo pod naslovom »Mladina« in njen kulturni pomen«.

Potem ko je mladi in samozavestni študent filozofije slovensko povojno književnost in umetnost označil vsevprek za epigonsko, ju je razstavil v troje pramenov: v prvega je uvrstil Podbevška,¹¹ *Tri labode*,¹² Novi oder,¹³ Černigojev¹⁴ »senzacijski konstruktivizem« ter Oniča¹⁵ in Premruja,¹⁶ v

drugega pesnika Antona Vodnika¹⁷ ter likovnika brata Kralja,¹⁸ v tretjega pa Vidmarjevo¹⁹ oranje na polju kritike. Za slednjega veljata »**religija umetnosti** in 'l'art pour l'art«, pri treh katoliško čutečih avtorjih mu je globlje in topleje segel v srce »**religiozni misticizem (transcendenc)**«, **pri skupini »revolucionarjev«** pa v njem budijo gnev »kaotičnost, onemoglost, politična tendenca, atrakcija in bolnost nekega mističnega oboževanja civilizacije«.

Dedič prve, modernistične skupine pa je zadnja leta postal v Ocvirkovih očeh krog svobodnih akademikov s Kosovelom na čelu. Ti so si tedaj, pol drugo leto po voditeljevi smrti in po poletnem premoru, ravnokar zavihali rokave nad 4. letnikom *Mladine*. Skupni so mu, trdi Ocvirk, »**politična tendenca**, želja po izrednosti in kričanje in napadanje vsevprek«. Njegovi člani so se navzeli »enodnevnih fraz svojih nemških (sorevolucionarjev) (*Revolution*,²⁰ *Der blutige Ernst*²¹ i. dr.) in jim kumuje še kak onemogli zenitistični 'barbarogenij'²² in 'internacionalno' zapozneli *tank*²³ s komunizmom črk.«

V njih prepozna Ocvirk značilne poteze mlajšega rodu nemških prekucuških literatov, kakršne v svoji knjigi o ekspresionizmu biča Albert Soergel (avtor, ki je po Hitlerjevem prevzemu oblasti leta 1933 vstopil v NSDAP in celo v bojne enote SA!),²⁴ zato pa ga v pismu *Slovenca* (!) obširno navaja kar v nemškem izvirniku. Kajti:

Vse te znake je imela *Mladina* že od prvih početkov od cankarjansko zvenečih besed Sr. Kosovela pa do brutalnih vsakdanjic B. Krefta, Premruja, Oniča in ostalih. [...] Njih osnovna poteza je 'znanstveni' marksizem, skozi katerega gledajo vse pojave v življenju: umetnost, kulturo, etiko in ne zgolj politično gospodarsko stran, kamor spada. Umetnost delijo v dve veliki skupini: v kapitalistično in proletarsko. [...] Politična in socialna tendenca je osnovni kamen, na katerem sloni 'nova' umetnost. Ne v bistvo življenja, ne v človekove globine, ne v ontološke resnice, ampak v dnevno brozgo, v neki 'znanstveni' marksizem veruj umetnik in poj o nekem mističnem utelešenju enakosti, ko bo vse človeštvo ena čreda in nikdo pastir. [...] V vseh Mladincih je instinkt mase. Ali pa ni masa padec in uničenje veličine? Sanje pa o velikem zemskem rajju, ki je v ljudeh že fiziološko in psihološko nemogoč, ker ljudje niso bili in ne bodo nikoli enaki! [...] Za to banalno realnost se bori umetnik in za tri že ostarele fraze: *liberté, égalité, fraternité* z marksizma 'svitlim mečem'. [...] To mešanico nazorov so poveličevali z lepo zvenečim rodoljubjem in reševanjem slovenstva s stokrat zjecljano resnico, da smo res narod, in sicer političen narod — najnovejša razvojna stopnja. [...] Vrh tega pa do miselnih zmešnjav segajoča in jecljava slovenščina [...] Kreftov, Udetov²⁵, Košakov²⁶ in vseh ostalih poleg drobnih podlistkarskih fraz v 'Zapiskih', 'Gospodarskih in političnih referatih' in še kak ostareli feminizem.²⁷ [...] Najvišjo sterilnost, ki je gonilna sila vsega gibanja, pa izpričuje najbolj ad usum zverzificirana proza v pesmi plus že obrabljeni sentiment poleg tendence – kot nemška lirika iz *Menschheitsdämmerung*²⁸ – in seksologija s politično tendenco v tako imenovanih novelah (n. pr. Kreftove. Saj jim poznam tudi rusko mater iz »Rundschau-a«²⁹) in dramah (Tollerijanstvo ali časovna dramska revija 'Hoppla, wir leben!'³⁰) [...] Morda ste ponosni na Sr. Kosovela? Ne prehitro! Kar je Kosovela, je iz Cankarja prečustvovani sentiment

talni elegizem. Morda zazveni le v par pesmih res osebno. Vsa njegova poezija s tendenco pa je ponesrečena, – nepoezija. [...] Vse to je pokazala 'Mladina' v dveh, treh letih. Ustvarila ni ničesar, niti nove besede ni izrekla. Zato je nepotrebna in kulturno škodljiva, ker je neustvarjajoča. Vsega cenenega blaga s svetovnih tržišč pa ne rabimo. [...] Hrepenimo po tistem, ki se bo povzpел iznad ostudnost naše sedanjosti, z eno roko naslonjen v slovensko preteklost, odkoder bo rasel njegov pogled preko časa, in bo kot ustvarjavec kazal z drugo v dobo, ki pride in ki bo nosila njegov pečat. Ta bo upravičen razbijati, kot je bil upravičen Cankar. 'Mladina' je znamenje blodečega časa, ki ni našel višje kot v svetišča minljivih malikov. Zato jo bo čas tudi zavrgel kot nepotreben kamen v naši kulturni stavbi, kakor je že mnoge.

Roko na srce: iz teksta ne veje le času in razmeram dorasel antikomunizem, temveč naravnost zanosen obskurantizem, pred katerim bi še Linhart in Vodnik nemočna zamahnila z roko in vrgla puško v koruzo. A kljub upravičeni zameri iz leta 1928 in strogi sodbi iz leta 1931 se je Grahor izkazal do Ocvirka v recenziji v *Ljubljanskem zvonu* pravičen in uravnotežen sodnik:

Z vsem tem bremenom obložen se Ocvirk približuje Srečku Kosovelu kot pesniku, da bi ga doumel. V urejanju pesmi slutimo za razvrstitvijo drugega človeka. To je tisti Anton Ocvirk, ki je kljub vsemu bližji Kosovelu, človek ob človeku in morda pesnik ob pesniku. Ocvirk ni zgrešil razvojne črte. Označil je z marsikateri strani pravilno Srečkovo liriko in tudi to mu lahko odpustimo, da je ni označil v celoti pravilno. Kakor se v študiji kaže netoleranta in reakcionarca, tako tudi v oceni Kosovelove poezije ne more doumeti ne čustveno doživeti nastajajočih oblik, v katere se je prelivalo to življenje. To, kar zahteva in išče Anton Ocvirk, je nekaj popolnoma drugega in nekdo drugi, ne Srečko Kosovel.

In kakor ni mogoče Jožetu Pogačniku ugovarjati, ko trdi, da je bila na Slovenskem »negacija konstruktivizma ideološke, estetske in psihološke narave«, **ker je bil prelom »v odklonu te književne smeri od mimetično-imitacijske smeri in v inavguraciji načel ontološko-konstruktivistične umetnosti preprosto preglobok, da bi ga stanje duha v domačem prostoru zmoglo dojeti«** (168), tako se gre nemara vprašati, ali ni ravno Ocvirkovo mučno, zamudno in v času razpotegnjeno, nemara nikdar ne dopoljneno dohajanje Kosovelove duhovne revolucije prispevalo k temu, da jo je prilagodljivo obvarovalo pred piši in vrtinci politike in zgodovine, ki so v neusmiljenem 20. stoletju mleli in skrotovičili marsikaterega njegovega sopotnika pri Mladini.

A to je res že druga zgodba.

OPOMBE

¹ Jolka Milič se je na prijateljsko opozorilo o spodrsrljaju zgledno odzvala z naknadnim *Errata corrige*.

² Glej pismo Petru Martincu z dne 11. 12. 1924 (ZD III, 543).

³ V pismu z dne 30. 3. 2014 me je prijatelj in pesnik Miklavž Komelj opozoril na doslej zanemarjen podatek, da je »iz dveh zapiskov v Kosovelovi zapuščini (škata 22, ovoj 10, 24, in ovoj 14, 17) [...] videti, da se je Kosovel ukvarjal z mislijo na »nihilističen roman« *Bakterije*, ki bi govoril o neuspelem poskusu biološkega terorizma.«

⁴ Opozarjam na vokalno podvojitve, ki je skupna tretjemu (Mikroorganizmi) in četrtemu (Falzifikatorska afera) verzu. Brati jo je treba tako, da fonetično podleže metrični zakonitosti *synalophe*, spojitvi, ki stopici in verzu prihrani zlog.

⁵ Bratko Kreft (1905 – 1996), književnik, komunist, ožji Kosovelov sodelavec pri Mladini.

⁶ Ekspresionizmu in pozneje levemu komunizmu zapisano leposlovno in umetniško revijo *Die Aktion* je v Berlinu med letoma 1911 in 1932 izdajal Franz Pfemfert.

⁷ V slovenskem prevodu se pismo Barbare Barnini glasi: »Sorodnosti med avtorjema je več: zadevajo bodisi svetovni nazor bodisi pesniški slog. Svetovnonazorsko se oba sklicujeta na humanistični socializem Romaina Rollanda in Tolstoja ter poudarjata posameznikovo etično revolucijo in človekovo središčnost; vrednota humanizma nastopa pri Rubinerju že v samem naslovu njegove antologije »Der Mensch in der Mitte«. Utopija kozmične nacije, socialni utopizem: Rubinerjeva zazrtost v utopični socializem, v preseganje nacionalizmov v pojmu planetarnega socializma, ki mu Rubiner s skovanko pravi »**Erdballgesinnung**«, je avtorjema skupna. [...] Glede poezije in sloga: pri obeh nastopa preroška zamaknjenost v apokaliptične prizore, oba se lotevata socialnih tem. V Rubinerjevih pesmih ni najti intimistično-avtobiografskih potez, pri Kosovelu pa ne potrebuješ življenjepisa, da zveš, kje je doma. Pri obeh je slog patetičen, ekstatičen, vizionarski, svetopisemski, kolektivna prva oseba množine prevladuje nad posameznikovim liričnim jazom. Presunila me je njuna sorodnost v slogovni potezi političnega proglaša, gesla. V Kosovelovi pesmi Kons: Z (S. Kosovel, »ostri ritmi - aspri ritmi«, **ZIT - EST, Editoriale Stampa Triestina, Trieste, 2011, p. 186, prevod Jolke Milič**), beremo: »Nova kultura: človečanstvo. / Nova politika: človečanstvo. / Nova umetnost: za človeka.« V »Konstelacijah duha« [...] slog spominja na Rubinerjevega iz manifestov v eseju »Der Mensch in der Mitte«, kot na primer v sklepnem poglavju »Neuer Beginn« [...] Tudi Rubiner uporablja isti besednjak: geocentričen, heliocentričen, humanocentričen.«

⁸ Trotzky, Leo. *Lietratu und Revolution* [aus d. Russ. von Frida Rubiner]. Wien, Verlag für Literatur und Politik 1924, 179 str.

⁹ Anton Ocvirk, »Mladina« in njen kulturni pomen, Slovenec, političen list za slovenski narod, 23. februarja 1928, št. 45, str. 6 in 7.

¹⁰ Anton Podbevšek (1898 – 1991), začetnik zgodovinske avantgarde v slovenski poeziji.

¹¹ Naslov kratkotrajne umetniške revije (1921), pri kateri so sodelovali Anton Podbevšek, Srečko Kosovel, kritik Josip Vidmar, skladatelj Marij Kogoj, likovnik Božidar Jakac in drugi.

¹² Naslov gledališke skupine in revije, ki ju je leta 1925 zasnoval Ferdo Delak (1905–1968).

¹³ Avgust Černigoj (1898 – 1985), slovenski likovnik avantgardist, Kosovelov konstruktivistični sodelavec in nesojeni svak po razhodu s Srečkovo sestro in pianistko Karmelo.

¹⁴ France Onič (1901 – 1975) slovenski pesnik, v 20. letih sopotnik komunistov.

¹⁵ Vladimir Premru (1902 – 1949), pesnik, fizik, biokemik, v 20. letih sopotnik komunistov, Kosovelov sodelavec, med vojno preživel dve nacistični taborišči, ni mu pa po vojni prizanesel s smrtjo domači Goli otok. Mož književnice, komunistke in feministke Milene Mohorič (1905 – 1972), sodelavke pri Kosovelovi Mladini, po vojni zaradi kominformizma malone do smrti siloma zadržane v psihiatrični bolnišnici.

¹⁶ Anton Vodnik (1901 – 1965), pesnik, zastopnik katoliškega ekspresionizma, pri Kosovelu užival dokajšen ugled. Med vojno sodeloval z Osvobodilno fronto slovenskega naroda.

¹⁷ France (1895 – 1960) in Tone (1900 – 1975) Kralj.

¹⁸ Josip Vidmar (1895 – 1992), literarni kritik, urednik in duša revije *Kritika* (1925 – 1927), neuslišani oboževalec Kosovelove sestre in pianistke Karmele, med vojno in po njej predsednik Izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

¹⁹ *Kratkotrajni tednik* pod tem naslovom je za časa bavarske sovjetske republike leta 1918 izdajal nemški književnik Friedrich Burschell (1889–1970).

²⁰ Satirično revijo s tem naslovom je v Berlinu začel novembra 1919 izdajati John Hoexter, nakar sta jo po 2. številki prevzela Carl Einstein in Georg Grosz.

²¹ 43 številik mednarodne avantgardne revije *Zenit* je med letoma 1921 in 1926, sprva v Zagrebu, nato v Beogradu, izdajal in urejal Ljubomir Micić. Kosovelov najtesnejši, od njege leto dni mlajši tržaški prijatelj Vladimir Martelanc je že pred koncem leta 1921 (po VIII. številki *Zenita*) napisal in januarja naslednje leto v tržaškem *Učiteljskem listu* objavil obsežno kulturološko in primerjalno študijo z naslovom »Zenitizem«. Več o tem glej v mojem prispevku v blogu Aljoše Harlamova z naslovom »Zauberberg« z dne 17. februarja 2013: (<http://aljosaharlamovzauberberg.blogspot.com/2013/02/kosovel-in-zenit-ii-kosovel-in-martelanc.html>)

²² Znamenito slovensko mednarodno avantgardno revijo s tem naslovom je leta 1927 urejal Ferdo Delak ob sodelovanju Avgusta Černigoja.

²³ Knjigo z naslovom *Im Banne des Expressionismus*, Voigtländer, Leipzig 1925, je literarni zgodovinar Albert Soergel (1880–1958) zasnoval kot posodobljeno nadaljevanje lastnega širše zasnovanega opusa *Dichtung und Dichter der Zeit: eine Schilderung der deutschen Literatur der letzten Jahrzehnte*, 1911.

²⁴ Lojze Udé (1896–1982), pravnik, publicist, zgodovinar, borec za severno mejo, sodelavec *Mladine*, opravljal vodilno vlogo pri Znanstvenem inštitutu Osvobodilne fronte slovenskega naroda.

²⁵ Vinko Košak (1903–1942), pesnik in publicist, Kosovelov ožji sodelavec, padel kot talec.

²⁶ Namig na sodelavko *Mladine* Mileno Mohorič Premru. Gl. op. 15.

²⁷ Naslov nemške antologije ekspresionističnega pesništva *Somrak človeštva*, ki jo je Kurt Pinthus izdal konec leta 1919.

²⁸ *Russische Rundschau. Monatshefte für die neue russische Literatur* je naslov mesečnika, ki sta ga pri ugledni založbi Ladyschnikov začela jeseni 1925 urejalti Erich Boehme in Semjon Petrovič Liebermann. Prinašal je naj sodobnejše kakovostne doneske iz ruske književnosti – proze, pesništva, kritike.

²⁹ Ernst Toller (1893–1938), nemški pisatelj, politik in revolucionar judovskega porekla. »Hoppla, wir leben!« je naslov njegovega odrskega dela s predigro in petimi dejanji o revoluciji na Nemškem leta 1918/19, ki ga je leta 1927 uprizoril avantgardni režiser Erwin Piscator.

LITERATURA

Badiou, Alain. *Dvajseto stoletje*. Prev. Ana Žerjav. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2005.

Barnini, Barbara. »Aktuelles« 13.12.2012. Rubiner e le avanguardie artistiche europee: la Slovenia e Srečko Kosovel (1904-1926)« Splet. www.rubiner.de

Buber, Martin. *Ich und Du*. Leipzig: Insel Verlag, 1923.

Cencič, Mira. *Kosovelovi v Tomaju*. Tomaj: Kulturno društvo, 2014. 71.

DELO. *Glasilo Komunistične stranke Italije* 1–7. Trst, 1920–1926.

- Freud, Sigmund. *Psibopatologija vsakdanjega življenja: o pozabljanju, spodsrljajih v besedi in ravnanju, zmotah in praznoverju*. Prev. Rapa Šuklje. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2013.
- Grahor, Ivo. »Književna poročila. Srečko Kosovel: Izbrane pesmi.« *Ljubljanski zvon* (1932): 50–55.
- – –. »Srečko Kosovel: Izbrane pesmi.« *Modra ptica* 3.2 (1932): 58–59.
- JUTRO. *Dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko*. Ljubljana, 11. in 12. 2. 1926.
- Kosovel, Srečko. *Integrali '26*. Izbral, uredil in uvodno študijo »Srečko Kosovel in konstruktivizem« napisal Anton Ocvirk. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967.
- – –. Izbrane pesmi. Ur. in uvod napisal Anton Ocvirk. Ljubljana: Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1931.
- – –. *Kosovel: Bibliographie, portraits, fac-similés*. Prev. Marc Alyn. Paris: Pierre Seghers, 1965. (Poètes d'aujourd'hui, 127)
- – –. »ostri ritmi = aspri ritmi«. Prev. Jolka Milič. Uvod Miran Košuta. Trieste ZIT-EST, 2011.
- – –. *Zbrane pesmi*. Zbrala in ur. Neža Zajc. Spremnna beseda Igor Grdina. Ljubljana: Študentska založba, 2013.
- – –. *Zbrano delo I–III*. Ur. Anton Ocvirk. Ljubljana: DZS, 1946–1977.
- Kreft, Bratko. »Srečko Kosovel in socializem«. *Primorski dnevnik*, Trst, 27. maja 1966.
- Le tesi di Leone. Riflessioni su Gramsci e la storia d'Italia / zbornik razprav / Fondazione Feltrinelli, Quaderni, no. 39, Franco Angeli, Milano 1990.*
- Lokar, Anica. *Od Anice do Ane Antonovne*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Martelanc, Vladimir. »Die Frage des revolutionären Kampfes des slowenischen Volkes«. *La Fédération Balkanique* 1.18–19 (30. aprila 1925): 249–250.
- – –. »K vprašanju revolucionarne borbe slovenskega ljudstva«. *La Fédération Balkanique* 1.17 (1. aprila 1925): 240.
- – –. Narodno vprašanje v naši politiki v Julijski Benečiji (1923–1927)« *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 20.1–2 (1980): 119–129.
- – –. »Srečko Kosovel.« *Delo. Glasilo Komunistične stranke Italije* 7.270 (1. julija 1926): 2.
- MLADINA, mesečnik za sodobna slovenska kulturna vprašanja*. Ljubljana, Konzorcij Mladine, 1924–1928.
- Novak, Boris. A.. »Kosovel, velik pesnik in slab verzifikator«. *Kosovelova poetika*. Ur. Janez Vrečko, Boris A. Novak, Darja Pavlič. *Primerjalna književnost*. Posebna številka (2005).
- Ocvirk, Anton. »Mladina« in njen kulturni pomen«. *Slovenec, političen list za slovenski narod* 45 (23. 2. 1928): 6, 7.
- Pertot, Jože. »Pota mladine.« *Komunistični koledar za navadno leto 1922*. Ur. Dragotin Gustinčič. Trst: Socialna Matica »Ljudskega odra«, 1921. 151–167.
- Pinthus, Kurt. *Menschheitsdämmerung. Symphonie jüngster Dichtung*. Leipzig: Rowohlt Verlag, 1920.
- Pogačnik, Jože. »Slovenski konstruktivizem.« *Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ur. Franc Zadravec. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1984. (Obdobja 5)
- PRIMORSKI SLOVENSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON - PSBL*. Snopič 1–20. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1974–1994.
- Rubiner, Ludwig. *Der Mensch in der Mitte*. Berlin-Wilmersdorf: Verlag der Wochenschrift Die Aktion, 1917.
- – –. *Kameraden der Menschheit. Dichtungen zur Weltrevolution*. Stuttgart: Akademischer Verlag Stuttgart, 1979.
- Vrečko, Janez. *Srečko Kosovel*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Zapiski Delavsko-kmetске matice*. Ljubljana: Delavsko-kmetška matica, 1925.
- Žižek, Slavoj. »Privoliti v radikalno brezno subjektivnosti, to je edina rešitev«. Intervju pripravil Samo Kutoš. *Literatura* 15. 150 (december 2003): 261–287.

Kosovel's Late Poetical Experimentalism or the Underground Inflows of His "Bleeding Gush"

Keywords: Slovenian poetry / Kosovel, Srečko / experimental poetry / constructivism

The paper compares Kosovel's manuscript »Krvaveči vrelca« with the versions edited by Anton Ocvirk (1974) and Neža Zajc (2013), highlighting discrepancies, blunders and *lapsus lecturae*. Their correction allowed to identify the source of the collage elements of the first stanza in a single number of the Slovenian liberal daily *Jutro*, released on Thursday, February 11, 1926, a few months before the poet's death.

The second stanza is a sarcastic rhetorical question, referred to the government crisis, which loomed because of claims for ethnic autonomy put forward by the head of the Croatian Peasant Party, Stjepan Radić, seconded by Anton Korošec, the head of the Slovenian leading clerical party, against the government headed by the centralist Serb Nikola Pašić. This threat promptly waned because of the submissive capitulation of the promoters themselves, as clearly implied by the poet himself, a staunch supporter of Balkan federalism based on the right of peoples to self-determination.

This dating proves that constructivism was the last evolutionary stage in Kosovel's poetry.

The image of the bleeding jet solidifying into a radiant »vivid red ruby obelisk« in the third stanza finally echoes the similar image of »eine zuckende Blutsäule«, used by the German expressionist poet Ludwig Rubiner (1881-1920), the author of the anthology »Kameraden der Menschheit / Dichtungen zur Weltrevolution« (1919), a hitherto neglected source of inspiration for Kosovel's poetry.

The paper finally proposes a psychoanalytic interpretation of the *lapsus lecturae* that led Anton Ocvirk to read the word *Falzfiktatorska* in the manuscript as *Fabrobikoborska*, and identifies its unconscious drives in the early ideological divide that opposed the two young men during the last months of the poet's life. It culminated in 1928 with Ocvirk's letter of overt reactionary and obscurantist denunciation sent to the Catholic daily *Slovenec*, meant to denigrate Kosovel's memory as well as his closest friends and spiritual heirs who ran the leftist monthly *Mladina*. This divide was pointed out by Kosovel's friend Ivo Grahor in his two reviews of the collection of Kosovel's poems edited by Ocvirk in 1931.

April 2014